



НОВА ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Продовжуємо публікувати статті, в яких розглядаються питання, пов'язані з концепцією "Історії української літератури". Роботу над цим виданням у 5 томах вже розпочали науковці Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. Нагадаємо нашим читачам, що впродовж минулого, 2001-го, року з приводу проблематики нової "Історії" на сторінках "СіЧ"і виступили О.Астаф'єв (№7), П.Білоус (№4), М.Бондар (№7), Т.Гундорова (№5), Т.Денисова (№9), Л.Демська-Будзуляк (№1), М.Кодак (№5), В.Костюк (№5), Ю.Пелешенко (№4), Я.Поліщук (№2), Г.Сивокінь (№1), Л.Ушкалов (№4).

Ярослав Поліщук

АЛЬТЕРНАТИВНА ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ – ПОСТМОДЕРНА ПАРАДИГМА

Двадцяте століття можна розглядати як поетапний процес руйнування академічного гуманітаризму, сциєнтистського універсуму знань. Криза історичного пізнання і традиційних критеріїв історіографії унаочнює цей процес чи не найяскравіше. Історичні науки пережили в минулому столітті принаймні кілька тотальних деструкцій, кожна з яких спонукала глобально переосмислювати (чи бодай застановлятися над проблемою такого переосмислення) сенс історичного знання. Безперечно, митарства з історичною наукою певною мірою відбивають стан кризи й інтелектуальної вичерпаності суспільного життя цього новітнього періоду людства. Як бути, коли традиційна роль історії, цебто роль безпомилкової колективної пам'яті та вчительки життя, на сьогодні однозначно розвінчана та спровонована? Коли численні похибки історичної науки переросли критичну грань і перетворилися на застиглу концептуальну модель, якій, за всієї позірної "правильності", сьогоднішній інтелектуал, іронічно налаштований щодо будь-яких канонів, просто не довіряє? Коли навіть узвичаєна система аргументів нині "не спрацьовує", не забезпечує досягнення тієї імпліцитної істини, яка завше була метою наукового пошуку?

Новочасна криза історичного раціоналізму готувалася віддавна. Можна напевно стверджувати, що її підвалини закладені ще в 1880-х роках циклом програмних філософських творів Ф.Ніцше. Саме німецький філософ уперше привернув загальну увагу до необхідності позбутися стереотипів історіографії, які завдають шкоди, оскільки муміфікують історичні знання замість їх розвивати й розширювати. Щоправда, за Ніцше надовго утвердилася слава категоричного руйнівника та хулителя історії. Це, очевидно, пересадне уявлення. Ідеї філософа спрямовані не на заперечення історії взагалі, а на оскарження її конкретних модусів, котрі він уважав віджилими й непродуктивними. Різко протестуючи проти академічної історіографії, побудованої на об'єктивації фактів, Ніцше, проте, визнавав історію в її глибшому сенсі – як філософію часу, як внутрішню вісь людського буття, що надає сенсу тягlostі цього буття.

У ревізії історії Ніцше є ще одна принципово важлива для ХХ ст. ідея. Як слушно зауважував Гейден Вайт, філософ прагнув “перекласти” історію мовою мистецтва, тобто побачити в історії мистецтво, *прочитати її як мистецтво*¹. Оскільки у “філософії життя” лише мистецтво (з багатьох суспільних практик) зберігає самоцінність, то достосування історії до його властивої “мови” може вдихнути нове життя в історичне пізнання. Принаймні такий шлях зміни критеріїв історичної науки бачив Ніцше, котрий послідовно твердив про шкідливість ілюзій, які народжуються зі сприйняття офіційної історії та “історичного процесу”.

Якщо Ф.Ніцше виразно окреслив парадигму історії періоду модернізму, то з кризою модерністського дискурсу виникає потреба змодельовати такий модус історичної науки, котрий би відповідав *запитам постмодерну*. Цей складний, але дуже активний процес зміни програмових засад і критеріїв, виявляють блискучі праці Р.Веллека, Р.Барта, М.Фуко, Г.Вайта, Г.-Р.Яусса. Факт їх появи, а ще більшою мірою — дискусії, які вони збурювали в суспільній думці свого часу, засвідчують: відбувається народження постмодерного канону історичного пізнання, що базується на критиці модерністської стратегії альтернативної історії. Якщо в модернізмі респектувалася історія ідей замість історії фактів, вишукувалися внутрішньо-суб’єктивні її акценти замість подієво-об’єктивних, то постмодерн узагалі руйнує цілісність поняття історії, радикально підважує її критерії. При цьому тяглість традиції втілюється через перерахування класиків: з одного боку, характерна нова хвиля рецепції Ніцше²; з другого, зростає вага праць М.Гайдеггера³. Якщо говорити конкретніше, то переосмислюються думки Ніцше про можливість творення історії ідей, про наближення її до мистецтва. У гайдеггерівській філософії розвиваються зазвичай аспекти віртуальності історії через її специфічне мовленнєве вираження.

Так сталося, що кризу історизму в останні десятиліття ХХ віку провокували саме літературознавці та їхні дослідження. А далі дискурс розширювався, залучаючи шерех гуманітарних наук, починаючи із традиційної історіографії. Першим заговорив про неможливість історії літератури Р.Веллек, котрий у такий спосіб підсумував свою величезну багаторічну працю над створенням всеохопної історії⁴. На переконання вченого, замислена ним історія не була би виконаною вже через неможливість узгодити критерії літературної творчості в різні епохи та в різних народів. Отож закономірно, що в наступних спробах історій літератури критерії радикальним чином переакцентовувались. До того ж, вони локалізувалися відповідно до задуму автора, стверджуючи подолання давньої ілюзії про “абсолютну” істину. Так, М.Фуко, шукаючи взаємопов’язаності текстів, проникав углиб ідей, здійснював їх аналітичну археологію. Барт, задекларувавши “смерть автора”, редукував “дискурс історії” до акту властивого виговорювання, поза яким історії просто не існує⁵. Яусс запропонував замість історії текстів аналізувати історію їх рецепції, наголошуючи, що саме вона і є правдивою історією літератури, позаяк передбачає співпрацю автора та читача, без якої неможливе мистецтво слова.

¹ White H. Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe. — Baltimore; London, 1973. — P. 49–50.

² Поглядам на історію Ніцше присвячено один із розділів вище названої праці “Метаісторія” Г.Вайта; див. також: *Поль де Манн*. Фигуральный язык Руссо, Ницше, Рильке и Пруста / Пер. с англ. — Екатеринбург, 1999.

³ Див., зокрема: *Martin Heidegger and the question of literature* / Ed. by Spanos W.V. — Bloomington; London, 1979. — 327 p.

⁴ *Wellek Rene*. A History of Modern Criticism. 1750–1950: In 7 vol. — Vol. 7. — New Haven; London, 1986.

⁵ Див.: *Bartes Roland*. Dyskurs historii // Pamiętnik Literacki. — 1984. — Z. 3. — S. 226–227.

Нині постмодерністська парадигма, що сформувалася свого часу в літературознавчій науці, поширила свій вплив на всі галузі гуманітарного знання. Нові теоретичні моделі історії якнайсерйозніше ревізують гуманітаристику, відмовляючись од вироблених упродовж епох цінностей та критеріїв. Зокрема вони руйнують уявлення історіографів про те, що:

- 1) існує перспектива історичного пізнання, досягнення істини;
- 2) неможливо стерти грань між історичною дійсністю (*reality*) й літературою (*fiction*), завжди залишається межа між фактом і вигадкою.

Щодо першого, то інтелектуали модерної доби коли й не декларували вголос своє прагнення до такої істини, все ж нерідко мріяли про неї, продовжуючи європейську фаустівську традицію. Друга позиція й тепер має чимало опонентів, однак постмодерні студії не раз засвідчували втрату вододілу між вимислом і фактом. Зрештою, історичні факти завжди доносяться крізь товщу часу з чийогось конкретного голосу — письменника, хроніста, котрий не може бути витлумачений як носій об'єктивної свідомості. Вибірковість фактів, їх поєднань між собою, причиново-наслідкових зв'язків, умовиводів, з одного боку, та їх характерна індивідуальна (колективна) артикуляція, з другого, — всі ці чинники зближують історіографію з літературою, зтирають відмінність між дійсним та вигаданим, фактом та інтерпретацією.

Ситуація в літературознавстві протягом останніх десятиліть складалася таким чином, що не раз виникала думка про остаточну кризу історії літератури. Руйнування загальних критеріїв, за якими писалися історії в давніші часи, справді скидалося на остаточний занепад. Натомість ілюзія об'єктивності знання, попри багатократні розвінчання, таки продовжує існувати бодай на маргінесі наукових пошуків, маячити на ідеальному горизонті уяви дослідника чи містично ушляхетнювати сам процес пізнання. Так, теза про кінець історії літератури в кінці 1980-х — на початку 1990-х років активно дискутувалася в американській гуманітарній науці. Приводом до дискусії стала поява монографічних праць Стайна Г. Ольсена⁶ та Девіда Перкінса⁷. І хоча прогнозований кінець епохи історій літератури все ж не настав, однак теоретична парадигма таких історій на сьогодні радикальним чином змінюється. Отож дослідникам доводиться шукати такого погляду на події та факти минулого, який би дав змогу вибудовувати нові ланцюжки взаємопов'язань та відповідностей, не повторюючи утилітаризованих у науці схем та принципово відмовляючись од унітарної систематики.

Переосмислення зазнають саме ті принципи, на яких ґрунтувалася традиційна історіографія, і це, певна річ, не безболісний процес, адже прощання зі стереотипами, що тривалий час слугували орієнтирами людської свідомості, не буває легким. Свого часу Р.Веллек сформулював три головні підстави вичерпаності історико-літературних концепцій. Це, по-перше, сфокусованість на *фактографії*, характерна для академічної науки, але нецікава й нудна для сучасних динамічних умів. Нарощування фактографії, справді, саме по собі не гарантує зростання вагомості знань. По-друге, традиційні історіографи, озброєні сциєнтистськими переконаннями, прагнуть довести, що в історії чітко діють *причинново-наслідкові зв'язки*, ставлять за мету відкриття каузальних відношень між літературними творами, або — між літературою й політичною історією чи біографією автора. По-третє, літературна історіографія відчуває брак власної кристалізаційної *осі*, що підпорядковувала б її загальній історії. Це призводить до еклектичності методу історика літератури, коли в його праці змішуються

⁶ Olsen Stein Haugom. The End of Literary Theory. — Cambridge, 1987.

⁷ Perkins David. Is Literary History Possible? — Baltimor, 1992.

елементи бібліографії, біографістики, суспільно-політичної історії, історії ідей, історії естетичних цінностей та літературних форм тощо⁸.

Західний досвід кризи історії та пошуку нових її критеріїв лишається дуже актуальним для сучасного українського літературознавства. Щоправда, можна ту актуальність розглядати в різних площинах і проекціях. Скажімо, трактувати як негативний досвід, що постав на цілковито іншому ґрунті й, отже, засадничо не стосується української ситуації. Або — проголошувати панацеєю від сучасних наших бід — не- чи недовизначеності з критеріями й концепціями. Не станемо тут аналізувати крайнощі, хоча вони, звісно, мають місце в теперішньому науковому дискурсі й часом виявляються доволі впливовими позиціями. Спробуємо поміркувати над можливістю конструктивної рецепції постмодерної парадигми в українському літературознавстві.

Клопоти з історією, властиво, не годиться розглядати в єдиному річищі. Адже йдеться про паралельну запотребованість кількох типів історії літератури. Одна справа — перспектива нових історико-літературних монографічних праць, які мусили б розвивати незалежні гуманітарні знання. Інша — праці прикладного характеру, якими є університетські та шкільні підручники й посібники. Якщо в першому випадку слід вітати новизну й оригінальність підходу, то у другому, навпаки, цінується здоровий консерватизм, який дає змогу зберігати найвартісніші результати тривалих наукових студій цілої галузі. Існує, правда, ще й компромісний шлях. Скажімо, створення колективних історій, як-от проект "Історія української літератури ХХ століття" (1994, 1998), коли авторський колектив намагається втілити нову стратегію історичного наративу, але при цьому орієнтується на широкого (переважно студіюючого) читача.

Підручничко-посібникові історії, певна річ, також не творяться у вакуумі й віддзеркалюють поточний стан академічної науки. В кращому випадку вони компілюють її найактуальніші досягнення та діагностують слабкі місця. В гіршому (що, на жаль, не є аж таким винятковим) нехтують новими ідеями, побоюються їх контрверсійності, консервують чи косметично реставрують вироблені схеми та стереотипи. Зважаючи на умови книговидання в Україні, які аж ніяк не сприяють постійному (щорічному) оновленню змісту підручників, ми поки що просто приречені нарікати на страшенну немобільність підручничкових історій. Що ж залишається? Хіба що надія на створення низки альтернативних історій, через які можна було б зробити "прорив" до постмодерної парадигми гуманітарної історіографії.

Насамперед зауважимо, що нинішній період у нашому літературознавстві (як, зрештою, також і в інших гуманітарних науках) — це доба складного й суперечливого *ферментування* нової якості водночас із поступовим критичним переосмисленням надбань попередників. У доробку 1990-х років навряд чи знайдеться системно-магістральна праця, порівнянна із "Історією української літератури" Д.Чижевського. Дослідники переважно локалізують завдання новітніх історій в межах певного явища або періоду, не посягаючи на створення всеоб'ємної цілісності на взір Чижевського — від XI століття до середини XIX. Що цілком закономірно: нове, тобто постмодерне топографування літературного ландшафту слід починати з локалей, закріплюючись на певних вихідних позиціях, аби з них досягати більші простори.

Повернення в науковий обіг історій літератури Д.Чижевського, С.Єфремова, М.Возняка, М.Грушевського, М.Зерова було дуже злободенним. Вони окреслювали концептуальні матриці, що сприймалися як альтернативні стосовно примітивного соціологізму радянської історіографії. І якщо на початку спрацьовував сам факт повернення їх у наукову практику, то згодом дедалі більшої значущості набуває

⁸ Цит. за: *Walas Tereza. Czy jest możliwa inna historia literatury?* — Kraków, 1993. — S. 15.

той дискусійний “протяг”, який спричинювали спроби узгодження різних історико-літературних моделей, переоцінки їх за сучасних умов. Слід було відкрити в давніших історіях палімпсестний пласт, і це завдання щойно стає на часі. Так, Т.Гундорова пропонує конституювати “Історію...” Чижевського як парадигматично *модерністську* в українському літературознавстві: на її думку, модель “неповноти” втрачає чинність у період модернізму, отже, Д.Чижевський втілює концепцію, модерністську за своєю суттю та характером, оскільки історію літературних форм він бачив із позицій модернізму як своєрідного еталону⁹.

Проте якщо для початку 1990-х поява друком заборонених раніше праць українських істориків літератури була дуже важливою подією, то нині її значення дедалі затирається. Чи не через те подібні видання майже припинено, хоча, за логікою речей, годилося б повернути сучасному читачеві ще низку історій — Б.Лепкого, В.Коряка, Я.Гординського, М.Рудницького та ін. Але тут очевидною стає тенденція: публікування таких праць, попри безумовну потребу в них сучасної філологічної науки, не спроможне саме по собі вивести наше літературознавство на нову якість знання, адекватну вимогам часу. Шлях екстенсивного накопичування інформації в цьому сенсі явно непродуктивний. Адже мова йде не про *реактуалізацію* сотні-другої (чи, може, й тисячі!) маловідомих та недосліджених фактів з історії української літератури, а про принципово *нове насвітлення* відомих та невідомих фактів, що дало би змогу побачити в них щось інше, ніж дотепер бачилося. На жаль, багато хто з наших літературознавців і досі не розуміє ваги цього завдання, натомість вельми тішиться з приводу найменшої біографічної деталі чи побутової подробиці, введеної до наукового вжитку.

Шлях до *альтернативних історій* літератури, отже, має кілька виразно відмінних фаз. Якщо на межі 1980—1990-х він почався передруками старих історій та їх активною рецепцією, то тепер, ув останні три-чотири роки, перейшовши латентну стадію, порадував нас також окремими спробами радикальної ревізії історіографічної парадигми. Це передусім “Дискурс модернізму в українській літературі” С.Павличко (1997), “До історії української літератури” Г.Грабовича (1997), “Проявлення Слова...” Т.Гундорової (1997). Невипадково ці дослідження з’явилися в один час: саме 1997 рік можна вважати початком альтернативної історіографії українського літературознавства. Слід мати на увазі, що триває ферментування цієї історіографії, подекуди стратегія новітнього історичного дослідження виглядає надто поверховою та нечіткою.

Для сучасної літературознавчої студії замало бути просто такою собі альтернативною традиційній історіографії. Вона моделюється передусім як пропозиція *Іншого*, що передбачає певний філософський ґрунт “зміни віх”, сприйняття історичного процесу з паралельних пунктів бачення. Від дослідника вимагається не тільки талант історика (а також фактографа-архіваріуса, що незрідка дуже стає у пригоді!), а — і це найперше — широта погляду, вміння концентрувати увагу на концептуально важливих речах. Словом, такий учений має бути *філософом літератури*, щоб визначити й обґрунтувати ті нові критерії, які він прагне застосувати до описуваних текстів у їхніх часових взаємопов’язаностях. Звісно, ця якість засвідчується не частотністю цитувань Фуко чи Дерріда, а парадигматичною проекцією історичного наративу, що спонукає до перечитування й переосмислення вже канонізованих літературних артефактів.

Марно нарікати на те, що вироблення постмодерної парадигми в нашому літературознавстві так затягується в часі. Не треба бути пророком, аби спрогнозувати, що й надалі цей процес йтиме важко та мляво. Одне втішає: його

⁹ Див.: Гундорова Тамара. Історіографічна формула Григорія Грабовича // Сучасність. — 2001. — № 6. — С. 118—119.

невідворотність. Потреба відсвіження національно-літературного канону сьогодні в Україні аж ніяк не менш актуальна, як у Центральній чи навіть Західній Європі. Розмови про “унікальність” української літератури (ширше — українського шляху в сучасній цивілізації, містичного “шляху аріїв”) тільки присипляють інтенціональні здатності нашого літературознавства, заводять його у глухий кут ізоляціонізму та меншовартості. Слушний висновок: “...Альтернативи органічному засвоєнню нових підходів немає: справжня наука не виростає з директив або настанов, як і з традиціоналізму”¹⁰.

Прикметно, що головна увага новітніх дослідників прикута саме до періоду модернізму в українській літературі¹¹. Це кардинальний етап переосмислення, модернізації традиції. В річищі сьогочасних орієнтирів художній досвід модернізму, котрий раніше сприймався вибірково та надто вузько, набуває масштабності й конститується як органічний складник європейського мистецтва ХХ століття. *Захоплення модернізмом* чи навіть *мода на модернізм* може бути пояснена з іншої позиції — потребою сучасного естетичного й загальнокультурного пізнання нашої національної самобутності чи — у зворотному світлі — національної меншовартості. Тут виникає та гострота проблеми, яка завжди її супроводжувала в епізодах драматичного самоусвідомлення — на межі століть, у 1920-х роках чи на початку 60-х. Нинішнє повернення до проблеми модернізму — то сигнал постмодерної доби: потрібно переписувати палімпсестну табличку останнього століття літературного розвитку, позаяк од цього залежить подальша стратегічна зорієнтованість як національної літератури взагалі, так і її досліджень. Принаймні, саме в добі модерну шукають або пояснень жанростильової неповноти української літератури, свідченням якої був “маргінальний модернізм” (С.Павличко), або поворотного пункту перекодування художньої мови (Т.Гундорова). А саме: шукають опертя для оцінки сучасного стану літератури, з одного боку, та літературної критики (в широкому сенсі слова, тобто літературознавства), з другого.

Логічним продовженням початої справи виглядають монографії, в яких увага зосереджується вже на окремих персоналіях, як-от праці В.Агеєвої про Лесю Українку та С.Павличко про А.Кримського. Не торкатимусь тут їх змісту, який залишає багато знаків запитань, — нагода поміркувати про це трапилася в іншому виданні¹². Важливо відзначити тенденцію: іде розбудова нової історіографії літератури, переміщаючись од загального процесу (епохи) до знакових літературних постатей. Проте завважу, постаті ці добираються в межах уже відсвіженої епохи, підтверджуючи тим самим зазначену вище послідовність топографування. Так сучасна історіографія літератури складається в певну модальність, проявляючи, здавалось би, неможливу в постмодерному дискурсі послідовність дій.

На часі звернення до інших прецікавих пластів літературної традиції — бароко, класицизму, романтизму, реалізму/позитивізму, соцреалізму, зрештою. Не доводиться сумніватися, що й ті періоди теж містять чималий потенціал для палімпсестної історії. І локальне їх “переписування” вже почалося.

¹⁰ *Гравович Григорій*. До історії української літератури. — К., 1997. — С. 8.

¹¹ Див.: *Павличко Соломія*. Дискурс модернізму в українській літературі. — К., 1997; 2-е вид., перероб. доп. — К., 1999; *Гундорова Тамара*. Проявлення Слова. Дискурсія раннього українського модернізму: Постмодерна інтерпретація. — Львів, 1997; *Поліщук Ярослав*. Міфологічний горизонт українського модернізму. — Івано-Франківськ, 1998; *Андрусів Стефанія*. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ століття. — Львів; Тернопіль, 2000.

¹² Див.: *Поліщук Ярослав*. Сексуальність як дискурс: маятник рухається? // *Український гуманітарний огляд*. — Вип. 4. — К., 2000. — С. 68–90.

Г.Вайт у знаменитій “Метаісторії”, ретроспективно оглядаючи розвиток позаакадемічної історіографії ХХ ст. (Джойс, Шпенглер, Тойнбі, Гайдеггер, Сартр, Фуко та ін.), висновував: альтернативні дослідження експлуатували модуси метафори, метонімії, синекдохи¹³. Звертання до прийомів метафоричного чи синекдохічного наративу історії спостерігаємо нині й в українському літературознавстві. Г.Грабович називає свою працю “До історії української літератури”, чим недвозначно засвідчує респект до метафори й метонімії. Зберігаючи в назві три слова, ключові для всіх попередніх праць істориків літератури, вчений наголошує на зв’язку монографії із традицією, передусім, очевидно, із “Історією...” Д.Чижевського (попередника й водночас опонента в науці; критику цієї, вже класичної, історії автор подав у цьому дослідженні). Разом із тим ненав’язливе формулювання “до історії”, як слушно спостерегла Т.Гундорова, засвідчує не лише скромність претензій, а й палімпсестний характер критичної рефлексії автора, яка одні явища “стирає”, а інші, навпаки, “проявляє”¹⁴. Дещо лукава вивіска приховує сутність: ідеться не так про додавання до виробленого в науці канону (до+), як про його альтернативу (до = **навколо, обіч**).

Подібним чином утілюється парадоксальна синекдоха в термінології на кшталт **дискурс, дискурсія**, базисній в дослідженнях Павличко та Гундорової. Зосереджуючи увагу на дискурсії, автори означають певний локальний простір замість артикулювання цілісного поняття “український модернізм”. Однак за парадоксальною логікою постмодерних інтерпретацій, частина від цілого стає заміником цілого чи й надструктурою. Відтак **дискурс**, проектуючись у дослідженнях як їхня осьова домінанта, виявляється композиційно-організуючим чинником. Разом із тим він залишається метонімічним до самого поняття **модернізм**, яке (з різних причин у обох авторів) не стає наріжним каменем.

Схоже, називати дослідницькі праці історіями літератури надовго вийшло з моди. Певно, спрацьовує відруховий механізм. Оскомна тінь спрофанованих “історій літератури” привиджується авторам і тепер, через те вони воліють уникати небажаних асоціацій. Л.Ушкалов свою спробу перечитування українського бароко оформив у назві “З історії української літератури XVII–XVIII століть” (1999). Уживаючи синекдохи, автор, напевно, вкладав як безпретензійність, так і певну інтригу: а що ж за лаштунками, що він видобув “з історії”, наче воду з каменя, — думатиме читач. І добре, що думатиме, бо саме на мислячого читача подібна література й розрахована.

Твердити, що вже маємо альтернативну (постмодерну) парадигму історії літератури, гадаю, зарано. Після десяти-півторадесятилітньої давності кризи вартостей годі було би сподіватися блискавичного творення нового історичного наративу. Проте стратегія постмодерних досліджень усе ж прищеплюється на українському ґрунті. Риштовання, якими нині обноситься споруда нашого літературознавства, обнадіюють.

Праці останніх років, звісно, не дають вичерпних відповідей на *прокляті питання* історіографії літератури, успадковані, між іншим, од попередників — від Єфремова до Чижевського. Пропонуючи індивідуально-авторські варіанти таких відповідей, вони водночас ставлять нові й нові запитання. І в цьому колообігу ідей, мабуть, полягає сенс постмодерного переписування історії літератури.

м. Рівне

¹³ Див.: White H. Metahistory. — P. 59.

¹⁴ Гундорова Тамафа. Назв. праця. — С. 128.